

Majoros István*

Párizs és Varsó, 1918 – 1922

PARIS AND WARSAW 1918 – 1922

ABSTRACT

Poland was a member state of the French system of alliance in the interwar period. We can divide the Franco-Polish relations between 1918 (the proclamation of the Polish independence) and 1939 (the attack of Poland by Germany) into three parts: a) the first part from the end of the First World War to Locarno is the creation of the alliance between the two countries. b) from Locarno to 1938: the period of the distrust for Poland, so Warsaw is approaching to Berlin. For this reason Paris is distrustful against Warsaw. c) from the autumn 1938 to September 1939, the two countries will again find each other, but this is the endgame, because 1st September 1939 Germany attacks Poland. The present study deals with the first periode from 1915 to the signature of the Franco-Polish political and military alliance in 1921 and 1922. The author used French archival resources to write this work.

Lengyelország a versailles-i Európa egyik nyerteseként 123 év után jelent meg ismét önálló államként Európa térképén, mivel 1918. november 11-én kiáltották ki a függetlenségét. Előtte, 1918. november 6-ról 7-re virradó éjjel alakult meg a Lengyel Köztársaság ideiglenes kormánya Lublinban a szocialista Ignacy Daszyński vezetésével. Ez a kormány már bejelentette a köztársaság létrehozását, amelyet azonban november 22-én kiáltottak ki.¹ A függetlenné válásban a francia diplomácia jelentős szerepet játszott.

A két világháború közti időszakban Varsó Párizs egyik szövetségese volt. A két ország kapcsolatát azonban az európai hatalmi viszonyok változásai jelentősen befolyásolták. Az 1918 és 1939 közti időszakot három nagyobb szakaszra lehet osztani. Az első, a Locarnóig tartó periódus a szövetség létrehozása és a bizalom időszaka volt. Mindkét fél úgy ítélte meg, hogy jelentős szövetségest talált biztonságára megvalósításához és külpolitikai céljaihoz. A második szakasz Locarno következményeként a bizalmatlanságot erősítette a lengyel félben, amelynek eredményeként Varsó Berlinhez közeledett. Emiatt a francia fél is bizalmatlanná vált, így a kapcsolatok gyengültek. Maurice Gamelin² emlékiratában ezzel kapcsolatban azt jegyezi meg, hogy amíg Piłsudski volt Lengyelország ura, tehát 1926 és 1935 között, a lengyel–francia katonai szövetség álomba merült.³ A bizalmatlanság odáig ment, hogy a müncheni egyezményt követően a francia – lengyel kap-

* Prof. dr. Majoros István, az MTA doktora, professor emeritus, ELTE, Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

csolatok elhidegültek, s úgy tűnt, a szövetség is megszűnt létezni. Az egymásra találás, és ezzel a két ország közti kapcsolatok harmadik szakaszának kezdete annak volt köszönhető, hogy Hitler 1938. október 24-én átadta Németország Varsóval szembeni követeléseit Lipskinek, a berlini lengyel követnek, s ebből kiderült, hogy Csehszlovákia után Berlin következő célpontja Lengyelország.⁴ Ez azonban már a végjáték volt, mivel 1939. szeptember 28-án Varsó elesett, s ezzel Franciaország elvesztette szövetségesét. Jelen tanulmány azonban csak a francia–orosz szövetség létrejöttével foglalkozik.

A két ország kapcsolatában az első szakasz már az első világháború alatt elkezdődött, mivel Párizst többször foglalkoztatta Lengyelország jövője. Aristide Briand, francia miniszterelnök 1915 novemberében a népek felszabadítását jelölte meg a háború egyik céljaként, s ezzel a francia diplomácia III. Napóleon külpolitikáját újította fel. Pierre de Margerie, a külügyminisztérium politikai ügyeinek direktora pedig több memorandumában foglalkozott azzal, hogy Lengyelország milyen szerepet játszhat Európában a háború után, s ez milyen előnyöket hozhat Franciaországnak. A legfontosabb nyereség Párizs számára az lehetett, hogy egy független Lengyelország az ellensúly szerepét töltheti be Németország ellen még akkor is, ha megmarad a francia – orosz szövetség. Ismerjük a tényt, a bolsevik hatalom nem akart együttműködni Franciaországgal, ezért Lengyelországnak Párizs terveiben a kommunizmus elleni védvonal szerepét is be kellett volna töltenie.

Margerie szerint egy új Lengyelország azért is fontos lehet Párizsnak, mert jelentős haderő kiállítására képes.⁵ A francia tervek azonban csak tervek maradtak, mivel Lengyelország többszöri felosztásának köszönhetően az ország nagy része Oroszországhoz került, a cárok birodalma pedig 1811-től Franciaország szövetségese volt. Párizs ezért nem akarta a lengyel kérdést előhozni, hogy ne sértse szövetségese érzékenységét, így az megmaradt orosz belpolitikai ügynek. Izvolszkij párizsi orosz nagykövet 1916 áprilisában Hanotaux, egykori francia külügyminiszternek kifejtette, hogy egy független Lengyelország állandó háborús veszélyt jelentene Európában.⁶ A lengyel kérdésben az hozott változást, hogy a központi hatalmak 1915-ben elfoglalták Varsót és az un. Kongresszusi Lengyelországot, majd 1916. november 5-én ezek a területek autonómiát kaptak. Ezzel a lengyel kérdés nemzetközi ügyévé vált, így Párizs folytathatta tervezgetését, sőt, konkrét lépéseket is tehetett Lengyelországgal kapcsolatban. 1917. június 4-én Poincaré francia köztársasági elnök létrehozta az autonóm lengyel hadsereget, melyet először francia tábornokok irányítottak, majd 1918 októberében Józef Haller lett a parancsnoka. 1918. szeptember 28-án Párizs a lengyel hadsereg parancsnokságát átengedte a Lengyel Nemzeti Bizottságnak⁷ és szövetséges hadviselő félnek ismerte el a lengyel csapatokat.

Párizs Lengyelországot saját akciózónájának tekintette, ezért Stephen Pichon külügyminiszter 1919. február 14-én, az 1917. december 23-ai Dél-Oroszországról szóló angol–francia felosztási egyezmény⁸ alapján azt javasolta a briteknek,

hogy Szibéria, Lengyelország és Csehszlovákia is francia befolyási zóna legyen, míg Észtországot, Lettországot, Litvániát, Finnországot brit akciózónaként jelölte meg. Bár a britek erre nem reagáltak, a hallgatást Párizs beleegyezésnek tekintette. Franciaország szövetségesei egyébként nem akadályozták a francia kezdeményezéseket a lengyel ügyekben.

A francia diplomácia a lengyel emigrációval is konzultált az ország jövőjéről. Erasme Piltz, az emigráció egyik vezetője a szétszakított területek egyesítését jelölte meg legfontosabb célként, s azt, hogy a helyreállított és független Lengyelország kijáratot kapjon a tengerhez. Ezt a követelést Párizs elfogadta és egyik háborús céljának, valamint a béke egyik feltételének tekintette. A lengyel követeléseket egyébként Roman Dmowski, a Lengyel Nemzeti Bizottság elnöke az 1918-ban írt könyvében, *Le problème des Nationalités* (A nemzetiségi kérdés) címűben már felvázolta. Ebben kifejtette, hogy az 1772-es Lengyelország visszaállítása nem lenne életképes, mivel a lengyel népesség kisebbségbe kerülne. Dmowski ezért kéri Poznańt, Felső–Sziléziát, Galíciát, hogy közös határ legyen a románokkal, aztán Litvániát és Fehér–Oroszország egy részét.⁹ A Tízek Tanácsa végül úgy döntött, hogy, Poznańból, Nyugat-Poroszországból és Felső Sziléziából a lengyelek kapják meg azokat a területeket, ahol a lakosság 65%-a lengyel. Kelet-Poroszország déli részének, Allensteinnek és Marienwerdernek a hovatartozásáról pedig népszavazás döntsön. Danzig ügyében az angol álláspont győzött, mivel Danzig a Kárpátok régiójából származó szén és olaj kikötője volt, s az angolok itt meg akarták őrizni vezető pozíciójukat. Lloyd George a szabad városi statut javasolta a Népszövetség ellenőrzése alatt, s ezt április 2-án Wilson, a következő napon Clemenceau is elfogadta.

A lengyel kérdésről szóló vita április 18-án ért véget, s a német békeszerződésben elismerték Lengyelország függetlenségét. A helyreállított állam megkapta Poznańt, Nyugat Poroszország egy részét Thorn városával együtt, s ez utóbbi lett a korridor (60–80 km-es sáv), amely elválasztotta Németországot Kelet-Poroszországtól, így a lengyel állam kijutott a tengerhez.¹⁰ Felső–Szilézia hovatartozását népszavazás döntötte el. Allenstein és Marienwarden az 1920 júliusában megtartott népszavazásnak köszönhetően Németországhoz került.¹¹ Litvániát nem csatolták Lengyelországhoz, s Wilson nyomására Clemenceau elismerte a balti államok függetlenségét. Közben Lengyelországban is zajlottak az események, s ezek kezdetben nem tűntek kedvezőnek Párizs számára.

Józef Piłsudski 1918. november 9-én kiszabadult magdeburgi börtönéből, s másnap megérkezett Varsóba. A tábornokot Lubomirski herceg fogadta, majd megkezdődtek a tárgyalások, melynek eredményeként a Kormányzótanács november 14-én átadta a hatalmat Piłsudskinak, mint államfőnek. A Daszyński kormány lemondott, s november 18-án Jędrzej Moraczewski, Piłsudski híve alakított kormányt. Az új hatalom első lépéseinek egyike az ország nemzetközi elismerésének megszerzése volt, amely azonban nem tűnt könnyűnek. Ezt mutatta, hogy a

francia elnök nem fogadta a lengyel küldötteseket, s az új Lengyelország képviselőit a győztesek többi fővárosában sem látták szívesen.¹²

Ennek az a magyarázata, hogy Párizs és szövetségesei a Roman Dmowski vezette Lengyel Nemzeti Bizottsággal tartották a kapcsolatot, s 1919 januárjában Párizs két egyezményt is kötött a bizottsággal.¹³ Piltz és Dmowski, amikor a francia kormány véleményt kér tőlük az új hatalomról azt hangsúlyozták, hogy Piłsudski a központi hatalmak által létrehozott Kormányzótanácsnak köszönheti hatalmát, amely csak Orosz–Lengyelországra terjed ki. S úgy vélték, hogy ez a varsói kormány ideiglenes lesz, mivel a nemzet kisebb részét alkotó szocialistákat képviseli.

Piłsudskit az a vád is érte, hogy bolsevik, ami nyilvánvalóan nem volt igaz. Párizsban azonban érdekében állt a kapcsolatteremtés, különben az addig elért eredmények veszélybe kerültek volna.¹⁴ Végül Ignacy Paderewskinek, a világhírű zongoraművésznek volt köszönhető, hogy a kapcsolatok javultak Párizs és Varsó között, illetve a Lengyel Nemzeti Bizottság és Varsó között. Ezt segítette az, hogy Paderewski 1919. január 16-án kormányt alakított. Így 1919. január 17-én rendeződött a viszony Dmowskival, s a megegyezés értelmében az általa vezetett bizottság lett Lengyelország hivatalos képviselője nem csupán Párizsban, hanem Angliában, Olaszországban, Belgiumban és az Egyesült Államokban is.¹⁵

A Párizsval való jó kapcsolat Piłsudskinak is érdeke volt, mivel a Vörös Hadsereg 1919 elején 200 km-re volt Varsótól, s a kormány mindössze 40 ezer fős hadsereggel rendelkezett. Ezért a január elején Párizsba érkezett lengyel delegáció azt kérte a francia kormánytól, hogy a Haller hadsereget vigyék Lengyelországba.¹⁶ Pichon külügyminiszter 1919. január 26-i, Paderewskinek küldött táviratában¹⁷ a francia kormány támogatásáról biztosította Varsót, február 23-án pedig arról értesítette, hogy a francia kormány hivatalosan is elismerte a lengyel államot,¹⁸ majd Eugène Pralon személyében Varsóba érkezett a francia nagykövet.¹⁹ Április 23-án 4,6 millió frank kölcsönről szóló egyezményt írt alá a két ország, s tárgyaltak további kölcsönökről is. A fentiek jól mutatják Lengyelország jelentőségét a francia politikában. Egyet lehet érteni Hovival, miszerint a rajnai kérdés után Párizs számára Lengyelország következett.²⁰

A francia-lengyel kapcsolatokban az 1920-as lengyel-szovjet háború meghatározó volt, mert veszélyeztette a franciák Németországgal szemben formálódó ellensúly rendszerét, a frissen létrehozott versailles-i békeművet s ezzel Európa biztonságát is. A konfliktus kirobbanásában fontos szerepet játszott az a tény, hogy Lengyelország keleti határai rendezetlenek voltak, ezért a szovjetek nyugat felé, a lengyelek pedig keleti irányba akarták tolni a határokat. Egy nagy és erős Lengyelország létrehozása Párizsban is érdeke volt, míg az angolszászok egy lengyel etnikumú államot akartak.

Varsó kihasználta, hogy a három nagy fehér offenzíva²¹ miatt a szovjethatalom nehéz helyzetbe került 1919-ben, s a lengyelek áprilisban elfoglalták Vlnót, augusztus elején pedig Minszket, s 1919 őszére a szovjet–lengyel front a Berezina

folyónál húzódott. Ezzel a megvalósuláshoz közeledett a nagy Lengyelország terv, s ezt a szövetséges hatalmakkal is el akarták fogadtatni.

A lengyel csapatok 1920. április 25-én indítottak támadást a szovjetek ellen, s május 7-én bevonultak Kijevbe, amelyet a Vörös Hadsereg 1919 decemberében foglalt el. A szovjet ellentámadás május 14-én kezdődött, s negyven nap alatt Tuhacsevszkij Varsóig szorította vissza a lengyeleket. Moszkva célja persze nem csupán Lengyelország megszerzése volt, hanem Berlinbe akart eljutni, mert Lenin jelszava szerint: „*A világhorradalomhoz Lengyelország holttestén át vezet az út.*” A francia vezérkar ezért úgy ítélte meg a kialakult helyzetet, hogy a bolsevikok visszaszerezhetik az 1914 előtti orosz határokat, s ezzel rettenetes csapást mérnek az új Európa éppen felhúzott épületére.²²

Millerand francia és Lloyd George angol miniszterelnök egyetértett abban, hogy mindent megtesznek a lengyel függetlenség megőrzése érdekében.²³ Ennek érdekében 1920. július 21-én közös missziót küldtek Varsóba Lord Abernon és Radcliff tábornok, valamint a francia Jusserand és Weygand tábornok részvételével. A szovjet erők közben augusztus elsején elfoglalták Breszt–Litovszkot, és Varsó közelébe értek. Ebben a helyzetben London nem akart háborút, s még azt is elfogadta volna, hogy Moszkva Lengyelországból szovjet köztársaságot csináljon.²⁴ Párizs azonban ellenállásra biztatta a lengyeleket. Igaz, csapatok küldését nem ígérte meg, de fegyvereket, muníciót és tiszteket igen. Jusserand, washingtoni francia nagykövet pedig kijelentette: „*Lengyelország számunkra nélkülözhetetlen, s helyette nincs más se ma, se holnap*”,²⁵

Hadianyag valóban jött Franciaországból, Szalonikiból, Magyarországról²⁶ és Romániából a Balkánon, Magyarországon és Románián át Lengyelországba.²⁷ Francia csapatok azért nem érkeztek, mert a francia vezérkar elsősorban a Rajna vonalára figyelt, s egyébként is az volt a véleménye, hogy a Vörös Hadsereg fölénye nem nagy. Létszámát 350 ezer főre becsülték, de az volt a vélemény, hogy nagy offenzívára nem képes, és minél messzebbre kerül a bázisától, esélyei annál rosszabbak.²⁸ Ebben az időben a lengyel erők létszáma is 350 ezer fő volt a Dvinszk és a Dnyeszter közti térségben, s ehhez még jött 100 ezer fős stratégiai tartalék.²⁹ Az erők a számok alapján valóban kiegyensúlyozottak voltak, az azonban tény volt, hogy a Vörös Hadsereg 1920. augusztus elején Varsó alatt volt, s a szovjet erők 13 km-re közelítették meg a fővárost. A háborút eldöntő Visztula menti csata augusztus 13-án délután kezdődött, augusztus 17-én a szovjet csapatok megkezdték a visszavonulást, 19-én a lengyelek kezébe került Breszt–Litovszk, 23-án Białystok. Szeptemberben a szovjet erők a Nyemen folyónál is vereséget szenvedtek.³⁰ A békét Rigában 1921. március 18-án írták alá, s Lengyelország keleti határát a *Dziszna-Korzec-Zbrucz* vonalon húzták meg.³¹ Az ország területe így 387.000 km² lett, s 1930-ban az ország lakóinak a száma meghaladta a 30 milliót. A lengyelek a lakosság 65,5%-át képviselték, utánuk a rutének, ukránok következtek 17,8%-kal, majd a zsidók 7,5%-kal. A németek

aránya 4,1%, a fehéroroszké 3,4%, s a többiek, főleg litvánok, oroszok 1,7%-ot képviseltek.³²

A lengyel-szovjet háború, s főleg a Visztula menti csatával kapcsolatban szólni kell a francia Weygand tábornok szerepéről, aki, mint említettük, az angol-francia misszió tagjaként július 26-án érkezett Varsóba, s a csata után a *Varsó megmentője* nevet is megkapta. Feladata elsősorban az volt, hogy a lengyel hadsereg fővezérkari főnökét, Tadeusz Rozwadowski tábornokot segítse tanácsaival. Felmerült az is, hogy ő legyen a lengyel hadsereg parancsnoka, Weygand azonban ezt visszautasította. Dominique Venner francia történész szerint a varsói csata terve Weygand javaslatára született meg, aki azonban az érdemet Piłsudskinak hagyta, s magának a végrehajtás feladatát tartotta meg. Venner szerint Weygand fő érdeme az a felismerés volt, hogy Lvov felől nem kell a Vörös Hadsereg támadására számítani, s így Varsó védelmére és az ellenoffenzívára lehet koncentrálni.³³ A csata tervével kapcsolatban vita van a történészek között, s a többség ezt Piłsudskinak tulajdonítja. Ha azonban megnézzük az augusztus 6-ai terv részleteit, az alapvetően nem különbözik Weygand elképzeléseitől.³⁴ S bár a francia tábornok azt nyilatkozta, hogy „*győzelem lengyel volt, a terv szintén, s a hadsereg is*”,³⁵ ennek ellenére a Varsó védelmében játszott szerepéért joggal kapta meg a varsói díszpolgárságot és Báthory István kardját.

A francia-lengyel együttműködést a lengyel-szovjet háború idején Henry Rollet úgy értékeli, hogy katonai téren már létrejött a szövetség a két ország között.³⁶ Ez persze így nem igaz, mert a szövetség megkötésére mindkét félnek várnia kellett.

A lengyelek voltak a kezdeményezők. Dombrowski lengyel külügyminiszter 1920 szeptemberében a francia–belga konvencióhoz hasonló egyezményt szeretett volna a két ország között. A lengyelek szerint azonban a kölcsönös érdekek alapján a szövetség is megköthető. Eszerint Párizs segíthetné Piłsudski keleti politikáját, Varsó pedig Németország ellensúlya lehetne, miként Oroszország az első világháború előtt és alatt. A franciák kezdetben tartózkodóan viselkedtek, mivel az új Lengyelországot nem tartották elég stabilnak, másrészt úgy vélték, hogy a két ország közti kommunikációs vonalak sem biztosak. Wrangel veresége azonban felértékelte Lengyelországot, s ebbe az irányba mutatott Piłsudski 1921 januárjára tervezett párizsi látogatása is.

Niessel tábornok, a lengyelországi francia katonai misszió vezetője a lengyel olaj fontosságára hívta fel Párizs figyelmét.³⁷ A franciák el akarták kerülni, hogy a németek rátegyék a kezüket a lengyel olajra. S ez a veszély fennállt, mivel a németek különböző rejtett formákban jelen voltak a lengyel olajpiacon.³⁸ A franciák ezért igyekeztek ellensúlyozni a németeket. 1919-1920-ban francia ellenőrzés alá vonták a galíciai olajvállalatok többségét, s egy milliárd frankot fektettek a lengyel olajiparba. Az eredmények ennek ellenére nem voltak jók, mivel a lengyelek korlátozták a franciák tevékenységét, ráadásul az olajágazat funkcionáriusai németbarátok voltak.³⁹ Piłsudski párizsi látogatása azonban mindent jóra fordított.

A lengyel államfő végül betegsége miatt 1921. február 3–6 között látogatott el a francia fővárosba. A látogatás eredményeként a lengyel és a francia fél politikai, katonai és gazdasági egyezményt írt alá, s ez egyértelműen a szövetségpártiak, Millerand, Barthou, Briand és Buat győzelme volt. Február 19-én a politikai egyezményt Briand miniszterelnök és Sapieha lengyel külügyminiszter írta alá. A február 21-i katonai egyezményen pedig Foch, Buat és Sosnkowski tábornok, a lengyel katonai ügyek miniszterének aláírása szerepel.⁴⁰ Az egyezmény életbelépésének egy kereskedelmi és egy olajegyezmény aláírása volt a feltétele, s erre 1922. február 6-án került sor.

Az 1921-es politikai és katonai, valamint az 1922-es kereskedelmi egyezmény aláírása közötti egy éves csúszás több okkal magyarázható. Párizs garanciális paktumról tárgyalt az angolokkal, s a francia-lengyel katonai egyezményt ezt nem segítette. Fegyverzeti tárgyalások is folyamatban voltak Londenval és Washingtonnal. Ráadásul 1920 októberében úgy tűnt, hogy a németekkel is valamilyen megegyezésre lehet jutni jóvétételi ügyekben.⁴¹

Az 1921-es megállapodásokat francia–lengyel szövetségnek nevezik, jóllehet nem mindenki fogadja el ezt a fogalomhasználatot. Jacques Bariéty szerint ez a megállapodás nem több, mint egy technikai egyezmény Franciaország segítségnyújtásáról Lengyelországnak, hogy egy nemzeti hadsereget hozzanak létre.⁴² A politikai szerződés konzultatív paktumnak tekinthető, melyben kötelezik magukat, hogy minden külpolitikai kérdésben egyetértően fognak eljárni akkor, ha a feleket nem provokált támadás éri.⁴³ A titkos katonai egyezmény kimondja, hogy német támadás vagy mozgósítás esetén a két fél oly módon erősíti előkészületeit, hogy gyors és hatékony támogatást tudjon adni. Szovjet agresszió esetén Franciaország csak arra vállalt kötelezettséget, hogy biztosítja Lengyelországot Németországgal szemben. A francia segítség mindkét esetben kizárja harcoló csapatok küldését a lengyel hadsereg erősítésére. Franciaország arra kötelezte el magát, hogy biztosítja a két ország közti kommunikációs vonalakat. Az egyezmény elsősorban a német veszélyre figyelt, jóllehet Varsó számára a fő ellenség a Szovjetunió volt. Párizs azonban nem akarta elkötelezni magát egy újabb Kijev elleni felvonulásra.

A következő lépés az volt, hogy 1922 szeptember-októberében Sikorski vezérkari főnök Párizsba látogatása alkalmával elkészült egy dokumentum mindkét fél aláírásával. A Foch–Sikorski egyezmény a Szovjetunióval szemben defenzív, Németországgal szemben offenzív jellegű.⁴⁴ Ennek érdekében Franciaország 100 hadosztály mozgósítására kötelezte magát, amely 30 napon belül akcióra kész, míg a lengyelek 25 napon belül 32 gyaloghadosztály és 10 lovasbrigád mozgósítását vállalták. Ez az ún. *Foch terv*, mely Berlin ellen irányult, már szövetség jelleget ad a francia–lengyel együttműködésnek, hangsúlyozza a Schramm–Bulhak szerzőpáros.⁴⁵

Ha mindehhez hozzátesszük, hogy 1921 márciusában lengyel–román szövetség jött létre, úgy tűnt, hogy a háború végén körvonalazott terv, miszerint Lengyelor-

szág köré a francia érdekeket figyelembe vevő szövetségi rendszert kell szervezni, valósággá vált, vagy legalábbis elkezdődött ennek a kialakítása.

Voltak, akik úgy értékelték a francia-lengyel szövetséget, hogy ez a francia ipari és pénzügyi körök sikere volt. Félelmek azonban mindkét félben megfogalmazódtak. Varsó a maga biztonságát nem mindig úgy akarta megvalósítani, ahogy azt Párizs szerette volna, ezért akár a francia érdekekkel is szembefordult. A franciák pedig attól féltek, hogy ez a kapcsolat súlyos pénzügyi terheket jelent majd számukra.⁴⁶ És Párizs a lengyel nagyhatalmi ábrándokat sem hagyhatta figyelmen kívül. Piłsudski ugyanis a Baltikumtól a Mediterráneumig egy olyan tömböt akart létrehozni, melynek Varsó a központja.⁴⁷ A marsall diplomáciája ezért egy Franciaországtól függetlenebb politikára törekedett. A Briand–Stresemann együttműködés azonban a húszas évek második felében új helyzetet eredményezett Európában és ez kihatott Párizs szövetségi politikájára, így a francia–lengyel kapcsolatokra is. Jacques Seydoux, a Quai d’Orsay kereskedelmi igazgatója Locarno évében, 1925-ben azt a lehetőséget is felvetette: nem biztos, hogy Lengyelországot a végtelenségig kell támogatni.⁴⁸ Locarno azonban már a francia–lengyel kapcsolatok második szakaszához vezet.

JEGYZETEK

1. Tymovski, Michał (2004): *Une histoire de la Pologne*, Les Éditions Noir sur Blanc, Montricher (Svájc), 1993. 101. Stachura, Peter D.: *Poland, 1918–1945*, Routledge, London and New York, 28. old. Szokolay Katalin (1996): *Lengyelország története*, Balassi Kiadó, Budapest, 134. old.
2. A francia hadsereg vezérkari főnöke 1934–1935-ben, illetve 1938–1940-ben. 1939 szeptemberétől 1940. május 19-ig a szárazföldi erők főparancsnoka.
3. Gamelin, Général (1946): *Servir. Le prologue du drame (1930–1939 août)*, Plon, Paris. 226. old.
4. Goyet, Pierre Le (1991): *France-Pologne 1919-1939. De l’amitié romantique à la méfiance réciproque*, Éditions France–Empire, Paris, 202–204. old; Szokolay (1996): 169. old; Rollet, Henry (1961): *La Pologne au XXe siècle*, A. Pedone, Paris 1984. 309. Bonnet, Georges: *Le Quai d’Orsay sous trois républiques*, Fayard, Paris, 223. old; Bogdan, Henry (1991): *Histoire des pays de l’Est. Des origines à nos jours*, Perrin, Paris, 316. old.
5. Hovi, Kalervo (1975): *Cordon sanitaire or barrier de l’Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917–1919*, Turku. *Annales Universitatis Turkuensis* tom 135. 37-38. old. és 72–73. old; Majoros, István (2015): *Az első világháború következményei Közép-Európában, Közép-európai Közlemények* 2015/3.szám 23. old.

6. Hanotaux, Gabriel: Carnets (1907–1925), publiés par Georges Dethan. Éditions A. Pedone, Paris, 1982. 194.
7. Komitet Narodowy Polski, amelyet Roman Dmowski 1917. augusztus 15-én Lausanne-ben alakított meg, majd a bizottság átköltözött Párizsba, s a francia kormány szeptember 20-án elsőként ismerte el.
8. Az egyezmény szerint a francia zónába Besszarábia, Ukrajna és a Krím-félsziget tartozott, míg a brit zónához a Kaukázus vidéke, a kozák területek, Örményország, Grúzia és Kurdisztán tartoztak. Archives du Ministère des Affaires étrangères (MAE) Europe 1918 – 1940. Russie vol. 129. A dokumentumon ez a dátum szerepel: Paris, 2 décembre 1918. A nyolcast azonban hetesre javították, de nyilvánvalóan az 1918-as évszám a jó. Az egyezményt még aznap közlik a diplomáciai posztokkal, de különböző változatokban, s ez eltérő magyarázatokra ad lehetőséget. Hogenhuis–Séliverstoff, Anne (1981): Les relations franco – soviétiques 1917–1924, Publications de la Sorbonne Série Internationale 17. Paris, 49–50. old.
9. Castelbajac, Ghislain (1995): La France et la question polonaise, 1914–1918. 61–62. old. In: Recherches sur la France et le problème des nationalités pendant la Première Guerre mondiale (Pologne, Ukraine, Lithuanie), sous la direction de Georges–Henri Soutou, Presse de l’Université de Paris–Sorbonne, Paris 1995. 96–97. old
10. A várost a lengyel vámrendszerhez kapcsolták, a korridor vasúti, hajózási vonalait a lengyelek ellenőrizték. Az erről szóló egyezményt Párizsban írták alá 1920. november 9-én.
11. Ormos, Mária–Majoros, István (1998): Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás 1814–1945, Osiris, Budapest, 258. old és 278. old; Hovi (1975): 191–192. Duroselle, Jean Baptiste (1985): Histoire diplomatique de 1919 à nos jours, Dalloz, Paris. 4–16. old; Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest. 59–63. old.
12. Szokolay (1996) 136.
13. Az egyik a Haller hadseregben szolgáló francia tisztek helyzetéről szólt, a másik a jövőbeni francia–lengyel katonai együttműködés fő vonalait vázolta fel, és az is szóba került, hogy katonai missziót küldenek Lengyelországba a hadügyminisztérium és a katonai intézmények megszervezésének feladatával. Schramm, Thomasz–Bulhak, Henryk (1999): La France et la Pologne 1920–1922. Relations bilatérales ou partie d’un système européen de sécurité? Guerres mondiales et conflits contemporains, 1999 septembre, 39. old.
14. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. ff.1–2. Paris, 26 novembre 1918. Note pour le Ministre. Egy november 27-i Berthelot számára készült jegyzék azt hangsúlyozza, hogy a varsói kormánynak nincs felhatalmazása az ország nevében beszélni.
15. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. f.20. 23 janvier 1919. Paderewski távirata Balfour brit külügyminiszternek. Gasquet, Sébastien de (1995): La France et les mouvements nationaux ukrainiens, 1917-1919, In: Recherches sur la France et le problème des nationalités pendant la Première Guerre mondiale (Pologne, Ukraine,

- Lithuanie), sous la direction de Georges-Henri Soutou, Presses de l'Université de Paris-Sorbonnes, 199. old.
16. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. f.15–16. 19 janvier 1919. Tymowski viszont arról ír, hogy 1919 januárjában az önkéntesekből álló hadsereg 100 ezer főből állt. Tymowski: 102. Az öt hadosztályból álló, mintegy 80 ezer fős, Franciaországban felszerelt Haller hadsereg vasúti átszállítását 1919. április elején fejezték be. Az 1919. január 15-én még a Lengyel Nemzeti Bizottsággal kötött egyezmény értelmében Párizs 2 ezer francia tisztet küldött Lengyelországba a hadsereg szervezési és kiképzési feladatainak ellátására. Április 25-én pedig intézményesítették a francia katonai missziót, melyet a lengyel fővezérkar mellé küldtek, s parancsnoka Paul Henrys tábornok lett.
 17. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. f. 21.
 18. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. f. 22.
 19. Wandycz szerint március 31-én, Hovi szerint április 4-én érkezett Varsóba. Pralon ekkor 48 éves volt, több mint 20 éves külügyminisztériumi gyakorlattal. Varsó előtt konzuli szolgálatot teljesített Genovában és Rotterdamban. Nem volt Közép–Kelet–Európa szakértő, s igazán nem tudni, miért őt nevezték erre a posztra. Pralont 1920. január 7-én hívták vissza. Wandycz, Piotr S. (1964): French Diplomats in Poland, 1919–1926, *Journal of Central European Affairs*, 23/1964. 443. old.
 20. Hovi (1975) 174. old. és 193–194. old.; Schramm-Bulhak (1999) 40. old.
 21. Kolcsak márciusban nyitott frontot az Uralból a Volga irányába. Gyenyikin Moszkva felé júniusban indított támadást a Kijev és Caricin közti mintegy 700 km-es szakaszon. Szeptemberben Jugenyics támadott a balti államokból, hogy elfoglalja Petrográdot. Werth, Nicolas (1992): *Histoire de l'Union soviétique. De l'empire russe à la Communauté des États indépendants 1900–1991*, PUF. Paris, 154–155. old.
 22. Service Historique de l'Armée de Terre (SHAT) 7N3130 No 15828. 18 octobre 1920.
 23. MAE, PA–AP 118–Millerand, vol. 69 Paris, 11 août 1920. ff. 15–16.
 24. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 71. No6. Varsovie, 20 août 1920. Vue anglaise sur le présent et l'avenir de la Pologne. Jusserand à Millerand.
 25. Goyet: 27.
 26. Erről bővebben lásd Gulyás László (2012): A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924. *Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.* 36-38. old.
 27. MAE Europe 1918–1940. URSS vol. 251. ff. 2–3. Bucarest, 1er juillet 1920. Somogyi Erika (1986): Magyarország részvételi kísérlete az 1920-as lengyel-szovjet háborúban, *Történelmi Szemle*, 1986/2. szám 313-324. old.; Somogyi Erika (1988): Lengyelország – Magyarország 1920. Adalékok a Piłsudski-rendszer magyar kapcsolataihoz az 1920. évi lengyel-szovjet-orosz háború időszakában, *Világtörténet* 1988/nyár, 50–56. old.
 28. SHAT 7N2988 Compte-rendu de renseignement militaire No 21. 28 juillet 1920.
 29. SHAT 7N2988 Compte-rendu de renseignements militaires No 22. Pologne. 28 avril 1920.

30. A szovjet–lengyel béketárgyalások augusztus 17-én kezdődtek Minszkben, majd szeptember 21-én Rigában folytatódtak. Sikorski, Général de Division L. (1928): *La campagne polono–russe de 1920*, Payot, Paris, 300–301. old.
31. Tymowski: 106. Duroselle, Jean–Baptiste sous la direction de (1957): *Les frontières européennes de l’U.R.S.S. 1917–1941. Recueil d’études*, Armand Colin, Paris 1957. 213.
32. Bogdan (1991) 265–267. old.
33. A déli fronton harcoló Bugyonnij ugyanis Lvovot akarta elfoglalni. Venner, Dominique (1981): *Histoire de l’Armée Rouge. I. La révolution et la guerre civile*, Plon, Paris, 234–235. old.
34. Wandycz, Piotr S. (1960) *Général Weygand and the Battle of Warsaw of 1920*, *Journal of Central European Affairs*, vol. XIX. January 1960. No 4. 362. Sikorski: 53.
35. Wandycz (1960): 363.
36. Rollet (1984) 181.
37. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. No 22/EM ff. 182–184. Goyet: 85.
38. Deutsche Erdool Actiengesellschaft átalakult változatban volt jelen. Egy holland olajtársaság pedig német specialistákat foglalkoztatott.
39. SHAT 7N2988 5 janvier 1920. Niessel Clemenceau-nak.
40. Schramm–Buhlak (1999) 44–45. Rollet: 182.
41. Soutou (1974) 93. ld; Schramm–Buhlak (1999) 47–48. old.
42. Schramm–Buhlak (1999) 46. old.
43. Halmosy: 159–160.
44. Schramm–Buhlak (1999) 51. old. A német támadást a dokumentum a Berlin–Poznań–Varsó vonalon várja, s elismeri: Lengyelországnak Oroszország komoly veszélyként marad meg.
45. Uo.
46. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 131. ff. 99–102. 5 février 1921.
47. MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 373. ff. 153–161. No 129. Varsovie, 6 avril 1932. Laroche jelentése.
48. Jordan, Nicole (2001): *Mésentente cordiale: les diplomates et les soldats français face au problème de la barrière de l’Est (1923–1925)*, In: *Bâtir une nouvelle sécurité. La coopération militaire entre la France et les États d’Europe centrale et orientale de 1919 à 1929*. Château de Vincennes, 2001. 32. old.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bogdan, Henry (1991): *Histoire des pays de l'Est. Des origines à nos jours*, Perrin, Paris.
- Castelbajac, Ghislain (1995): *La France et la question polonaise, 1914–1918. 61–62.*
In: *Recherches sur la France et le problème des nationalités pendant la Première Guerre mondiale (Pologne, Ukraine, Lithuanie)*, sous la direction de Georges–Henri Soutou, Presse de l'Université de Paris–Sorbonne, Paris.
- Duroselle, Jean-Baptiste (1957): *Histoire diplomatique de 1919 à nos jours*, Dalloz, Paris.
- Duroselle, Jean-Baptiste sous la direction de (1957): *Les frontières européennes de l'U.R.S.S. 1917–1941. Recueil d'études*, Armand Colin, Paris.
- Gasquet, Sébastien de (1995): *La France et les mouvements nationaux ukrainiens, 1917–1919*, In: *Recherches sur la France et le problème des nationalités pendant la Première Guerre mondiale (Pologne, Ukraine, Lithuanie)*, sous la direction de Georges–Henri Soutou, Presses de l'Université de Paris–Sorbonnes.
- Goyet, Pierre Le (1991): *France–Pologne 1919–1939. De l'amitié romantique à la méfiance réciproque*, Éditions France–Empire, Paris.
- Gulyás László (2012): *A Horthy-korszak külpolitikája 1. Az első évek 1919-1924.* Attraktor Kiadó. Máriabesnyő.
- Hogehuis–Séliverstoff, Anne (1981): *Les relations franco–soviétiques 1917–1924*, Publications de la Sorbonne Série Internationale 17. Paris.
- Hovi, Kalervo (1975): *Cordon sanitaire or barrier de l'Est? The Emergence of the New French Eastern European Alliance Policy 1917–1919.* Annales Universitatis Turkuensis tom 135. Turku.
- Jordan, Nicole (2001): *Mésentente cordiale: les diplomates et les soldats français face au problème de la barrière de l'Est (1923–1925)*, In: *Bâtir une nouvelle sécurité. La coopération militaire entre la France et les États d'Europe centrale et orientale de 1919 à 1929.* Château de Vincennes.
- Majoros, István (2015): *Az első világháború következményei Közép–Európában, Közép–európai Közlemények 2015/3. szám*
- Ormos, Mária–Majoros, István (1998): *Európa a nemzetközi küzdőtéren. Felemelkedés és hanyatlás 1814–1945*, Osiris, Budapest.
- Rollet, Henry (1984): *La Pologne au XXe siècle*, A. Pedone, Paris.
- Schramm, Thomasz–Bulhak, Henryk (1999): *La France et la Pologne 1920–1922. Relations bilatérales ou partie d'un système européen de sécurité? Guerres mondiales et conflits contemporains*, 1999 septembre.
- Somogyi, Erika (1998): *Lengyelország–Magyarország 1920. Adalékok a Piłsudski–rendszer magyar kapcsolataihoz az 1920. évi lengyel–szovjet–orosz háború időszakában, Világtörténet 1988/nyár,*
- Somogyi, Erika (1986): *Magyarország részvételi kísérlete az 1920-as lengyel–szovjet háborúban, Történelmi Szemle 1986/2. szám*
- Stachura, Peter D. (1996): *Poland, 1918–1945*, Routledge, London and New York, 2004.

Szokolay, Katalin: Lengyelország története, Balassi Kiadó, Budapest.

Tymowski, Michał (1993): Une histoire de la Pologne, Les Éditions Noir sur Blanc, Mont-
richer (Svájc).

Wandycz, Piotr S. (1964): French Diplomats in Poland, 1919–1926, *Journal of Central
European Affairs*, 23/1964.

Wandycz, Piotr S. (1960): Général Weygand and the Battle of Warsaw of 1920, *Journal of
Central European Affairs*, vol. XIX. January 1960. No 4.

Werth, Nicolas (1992): Histoire de l'Union soviétique. De l'empire russe à la Communauté
des États indépendants 1900–1991, PUF. Paris 1992.

FORRÁSOK

Bonnet, Georges: Le Quai d'Orsay sous trois républiques, Fayard, Paris, 1961.

Gamelin, Général: Servir. Le prologue du drame (1930–1939 août), Plon, Paris, 1946.

Halmosy Dénes: Nemzetközi szerződések 1918–1945. Budapest, 1966.

Hanotaux, Gabriel: Carnets (1907–1925), publiés par Georges Dethan. Éditions A. Pedone,
Paris, 1982.

Sikorski, Général de Division L.: La campagne polono–russe de 1920, Payot, Paris 1928.

Archives du Ministère des Affaires étrangères (MAE) Europe 1918–1940. Russie vol. 129.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. ff.1–2. Paris, 26 novembre 1918. Note pour
le Ministre.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. f. 20. 23 janvier 1919. Paderewski távirata
Balfour brit külügyminiszternek.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. f.15–16. 19 janvier 1919.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. f.21.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. f.22.

MAE, PA–AP 118–Millerand, vol. 69 Paris, 11 août 1920. ff. 15–16.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 71. No6. Varsovie, 20 août 1920. Vue anglaise sur
le présent et l'avenir de la Pologne. Jusserand à Millerand.

MAE Europe 1918–1940. URSS vol. 251. ff. 2–3. Bucarest, 1er juillet 1920.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 130. No 22/EM ff. 182–184.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 131. ff. 99–102. 5 février 1921.

MAE Europe 1918–1940. Pologne vol. 373. ff. 153–161. No 129. Varsovie, 6 avril 1932.
Laroche jelentése.

Service Historique de l'Armée de Terre (SHAT) 7N3130 No 15828. 18 octobre 1920.

SHAT 7N2988 Compte–rendu de renseignement militaire No 21. 28 juillet 1920.

SHAT 7N2988 Compte–rendu de renseignements militaires No 22. Pologne. 28 avril 1920.

SHAT 7N2988 5 janvier 1920. Niessel Clemenceau-nak.